

АНАЛІЗ ПІДХОДІВ ДО ТРАКТУВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

© 2017 ГЕРАСИМОВ О. К.

УДК 330.131.5

Герасимов О. К. Аналіз підходів до трактування ефективності діяльності підприємств

Мета статті полягає в дослідженні, систематизації та аналізі наукових підходів до визначення категорії «ефективність», еволюції формування та розвитку наукових шкіл, визначенні основних і загальних теорій ефективності: економічної, динамічної, статистичної, адаптивної та синергетичної. Результати проведеного дослідження свідчать, що в сучасних умовах не існує єдиного підходу до розуміння поняття «ефективність». Ефективність виступає як індикатор розвитку суб'єкта (явища) та є стимулом для здійснення підприємницької діяльності. Ефективність є цільовим орієнтиром управлінської діяльності керівників підприємств, які спрямовують свою діяльність в русло обґрунтованості, необхідності, виправданості та достатності. Перспективою подальших досліджень у даному напрямі є розробка організаційно-економічного механізму маркетингового забезпечення ефективності діяльності підприємства, а також методичного підходу до оцінки ефективності функціонування підприємства та його маркетингової підсистеми.

Ключові слова: ефективність, класифікація, підходи, теорії, еволюція формування та розвитку наукових шкіл.

Рис.: 2. **Табл.:** 8. **Бібл.:** 41.

Герасимов Олександр Костянтинович – аспірант кафедри економіки, управління підприємствами та логістики, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харків, 61166, Україна)

E-mail: okgerasymov@gmail.com

УДК 330.131.5

UDC 330.131.5

Герасимов А. К. Анализ подходов к трактовке эффективности деятельности предприятий

Цель статьи заключается в исследовании, систематизации и анализе научных подходов к определению категории «эффективность», эволюции формирования и развития научных школ, определении основных и общих теорий эффективности: экономической, динамической, статистической, адаптивной и синергетической. Результаты проведенного исследования свидетельствуют, что в современных условиях не существует единого подхода к пониманию понятия «эффективность». Эффективность выступает как индикатор развития субъекта (явления) и является стимулом для осуществления предпринимательской деятельности. Эффективность является целевым ориентиром управленческой деятельности руководителей предприятий, которые направляют свою деятельность в русло обоснованности, необходимости, оправданности и достаточности. Перспективой дальнейших исследований в данном направлении является разработка организационно-экономического механизма маркетингового обеспечения эффективности деятельности предприятия, а также методического подхода к оценке эффективности функционирования предприятия и его маркетинговой подсистемы.

Ключевые слова: эффективность, классификация, подходы, теории, эволюция формирования и развития научных школ.

Рис.: 2. **Табл.:** 8. **Библ.:** 41.

Герасимов Александр Константинович – аспирант кафедры экономики, управления предприятиями и логистики, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця (пр. Науки, 9а, Харьков, 61166, Украина)

E-mail: okgerasymov@gmail.com

Gerasymov O. K. Analyzing the Approaches to the Interpretation of Efficiency of Activity of Enterprises

The article is aimed at studying, systematizing and analyzing scientific approaches to the definition of the category of «efficiency», evolution of the formation and development of scientific schools, defining of the basic and the general theories of efficiency: economic, dynamic, statistical, adaptive, and synergistic. The results of the study show that there is no uniform approach to understanding the concept of «efficiency» in the current circumstances. Efficiency presents itself as an indicator of the development of actor (phenomenon) and works as an incentive for implementing entrepreneurial activity. Efficiency is the target guideline of managerial activities for leaders of enterprises who direct their activities towards substantiation, necessity, justification, and sufficiency. Prospect for further research in this area is the development of an organizational-economic mechanism for the marketing provision of enterprise, as well as a methodical approach to assessing the efficiency of the enterprise performance along with its marketing subsystem.

Keywords: efficiency, classification, approaches, theories, evolution of formation and development of scientific schools.

Fig.: 2. **Tbl.:** 8. **Bibl.:** 41.

Gerasymov Oleksandr K. – Postgraduate Student of the Department of Economics, Enterprise Management and Logistics, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9a Nauky Ave., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: okgerasymov@gmail.com

Основою успішної діяльності вітчизняних підприємств у ринкових умовах є поступове підвищення їх ефективності, що сприятиме покращенню стану економіки, пришвидшенню інтеграційних процесів та, як результат, – зростанню якості життя населення. Тому, в умовах сучасних економічних реалій, важливим представляється вирішення питання з удосконаленням підходів до трактування категорії «ефективність».

Дослідження різноманітних теоретико-методологічних підходів до розуміння сутності поняття «ефективність» здійснено в наукових працях багатьох вітчизняних і зарубіжних учених. Серед них Андрійчук В. Г., Виварець А. Д., Долан Дж., Друкер П., Кузнецова О. В., Куценко А. В., Макконелл К. Р., Морщенок Т. С., Рябко-

ва О. В., Стрілець Є. М., Сухарев О. С., Хачатуров Т. С., Якимчук Т. В. Але, незважаючи на значну кількість наукових праць стосовно вказаної проблематики, спостерігається суперечливість між деякими визначеннями, що потребує проведення ґрунтовного аналізу цього поняття з метою формування відповідного теоретичного підґрунтя для покращення діяльності вітчизняних підприємств.

Мета статті полягає в дослідженні, систематизації та аналізі наукових підходів до визначення категорії «ефективність», еволюції формування та розвитку наукових шкіл, визначенні основних і загальних теорій ефективності: економічної, динамічної, статистичної, адаптивної та синергетичної.

У загальному уявленні ефективність (у перекладі з латинської – дієвий, продуктивний, що дає результат) характеризує розвинені системи, процеси, явища [1]. Незаперечним фактом є те, що ефективність – це складна, багатогранна, комплексна категорія. Наявність різних концепцій щодо сутності ефективності зумовлена різними теоретичними позиціями з приводу її аналізу, виділенням якогось одного аспекту з вирішення загальної проблеми. На думку більшості науковців, ефективність є однією з найскладніших категорій сучасної економічної науки [2].

У роботі [3] виділено два основні підходи до визначення категорії «ефективність» (рис. 1). До авторів, що дотримуються визначення поняття «ефективність» у значенні результативності, можна віднести В. Петті, Ф. Кене, Д. Рікардо, В. Паретто, Й. Шумпетера, К. Макконелла, С. Брю та інших. Так, К. Макконелл, С. Брю відзначили, що ефективність характеризує зв'язок між кількістю одиниць обмежених ресурсів, які використовуються в процесі виробництва, та отриманою в результаті кількістю певного потрібного продукту [4]. В. Паретто, Й. Шумпетер під «ефективністю» розуміли відношення витрат і результатів [5].

точна, адекватна (що максимально наближається до заданої зразком норми), чиста (що максимально уникає непередбачених наслідків і непотрібних додаткових включень), надійна (оскільки прийоми діяльності тим більш надійні, чим більше об'єктивна можливість досягнення цими прийомами наміченого результату) і послідовна [8]. При цьому ефективність, вигідність і економічність є основними критеріями ефективної діяльності.

Слід також відмітити, що у визначеннях поняття «ефективність» Д. Хана [9], П. Друкера [10], А. Д. Виварець та Л. В. Дістергефта [11], Дж. Долана [2] спостерігається такий підхід. Найбільш повним і змістовним визначенням згідно з підходом «досягнення мети» можна вважати точку зору П. Друкера, який вважає, що результативність є наслідком певних процесів, виконання функцій, завдань, досягнення цілей, а ефективність – наслідком правильності таких дій, причому як перше поняття, так і друге є однаково важливими [10].

Підхід до розгляду «ефективності» з позиції досягнення мети не суперечить підходу до розгляду «ефективності» в значенні результативності, проте він має більш складний характер, а критеріями цього підходу є відповідність фактичного результату поставленій меті як характеристики якості отриманого результату.

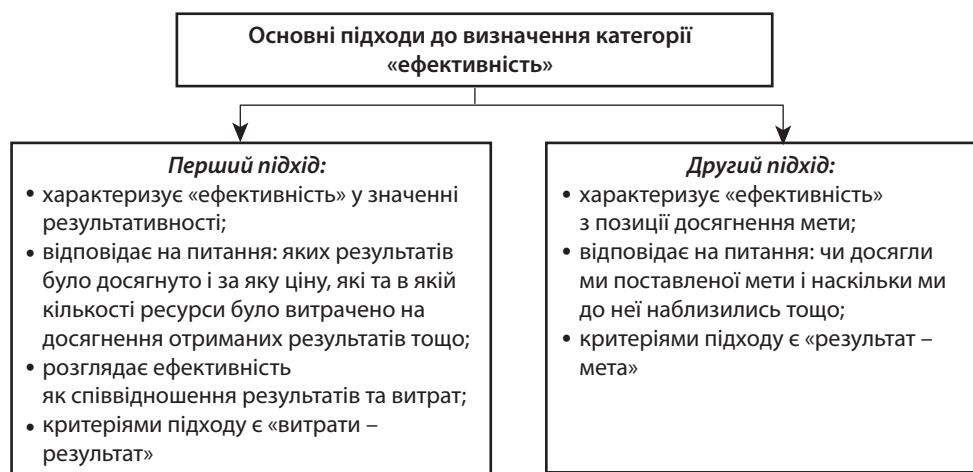

Рис. 1. Основні підходи до визначення категорії «ефективність» [3]

М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоурі вважають, що ефективність у цілому характеризується співвідношенням між обсягом виробництва продукції та необхідними для її виготовлення ресурсами, тобто визначається як внутрішній параметр функціонування підприємства, віддзеркалюючи ефективність використання ресурсів [6].

У міжнародному стандарті управління ISO:9000:2000 [7] ефективність визначається як співвідношення між досягнутим результатом і використаними ресурсами, що свідчить про ресурсний підхід до визначення категорії «ефективність».

Основи цього підходу до тлумачення категорії «ефективність» з позиції досягнення мети були закладені в кінці XIX ст. у новій сфері соціологічних досліджень – у праксеології (основоположником якої є, зокрема, Я. Зеленецький [8]), що розглядає способи діяльності з точки зору їх ефективності. Згідно з даною теорією ефективною вважалася діяльність результативна, продуктивна або плідна (що досягає поставленої мети), правильна,

Аналіз існуючих напрацювань у напрямку формування підходів до трактування поняття «ефективність» дозволив дійти висновку, що не всі автори змістовно розкривають це питання. Так, з точки зору Морщенок Т. С. та Біляк О. М. [12] підходи до визначення поняття «ефективність» полягають у наведенні точок зору різних авторів, що присвятили дослідженню даного поняття свої праці (табл. 1).

Водночас у даній роботі автори [12] наводять й інше трактування підходів до визначення поняття «ефективність» (рис. 2).

Така трактовка, на наш погляд, є більш прийнятною, оскільки систематизує існуючі точки зору на поняття «ефективність» з позицій сутнісного наповнення зазначених підходів.

Кузнецова О. В. [13] зазначає існування двох напрямів тлумачення поняття «ефективність»: «ефективність» як показник, що характеризує ефективність використання виробничих ресурсів на підприємствах, та

Підходи до визначення поняття «ефективність» [12]

Автор(-и)/ джерело	Визначення
Д. Рікардо [27, с. 6]	Ефективність – економічна категорія, яка визначає співвідношення результату до визначеного виду витрат
Г. Емерсон [27, с. 19]	Ефективність – основна мета управління, яка визначає зв'язок з функціональністю підприємства
Т. Котарбинський [27, с. 20]	Ефективність – це результативність, яку визначає загальна теорія ефективної організації діяльності
В. Андрійчук [28, с. 9]	Ефективність – це результативність певної дії, процесу, що вимірюється співвідношенням між отриманим результатом і витратами (ресурсами), що його спричинили
С. Мочерний [26, с. 14]	Ефективність – здатність приносити ефект, результативність процесу, проекту тощо, які визначаються як відношення ефекту, результату до витрат, що забезпечили цей результат
І. Павленко [32]	Ефективність – комплексна оцінка кінцевих результатів використання трудових, матеріальних, інформаційних та фінансових ресурсів підприємства у виробництві товарів та наданні послуг за певний термін
Б. Жнякін, В. Краснова [29, с. 3]	Ефективність — це співвідношення результату (ефекту) з витратами, що викликали цей ефект

Рис. 2. Підходи до визначення поняття «ефективність» в теорії управління [12]

«ефективність» як співвідношення «результат – витрати». Наведені в роботі [13] точки зору щодо визначення сутності кожного з напрямів представлено в *табл. 2*.

Слід зазначити, що в ілюструванні сутності кожного із напрямів (підходів) наведено точки зору одних і тих самих авторів, що демонструє суперечливість у трактуванні поняття «ефективність» навіть у одно й того ж науковця.

Підґрунтя даного становища пов'язане з еволюцією формування та розвитку наукових шкіл. Кожна школа вкладає своє розуміння в ефективність: її роль, складові та внесок у підприємство. Це дозволило виділити такі школи в економічній думці [13]:

1. Класична школа: Р. Джонс, Р. Джонсон, М. Мусса, Б. Олін, Д. Рікардо, Т. Рибчинський, П. Самуельсон,

А. Сміт, У. Столпер, Р. Торренс, Е. Хекшер [14–18]. Її представники розглядали ефективність у порівняльному співвідношенні факторів виробництва, їх продуктивності та забезпеченості.

2. Неокласична школа: Ф. Кене, К. Маркс [14; 19] – розглядали ефективність як суспільне відтворення.

3. Школа загальної рівноваги: Д. Бхагваті, Л. Вальрас, Я. Вінер, Ф. Еджуорт, О. Маршалл, Д. Мід, Д. Мілль, П. Самуельсон, Г. Хаберлер [14; 20; 21]. Її представники стверджували, що основою конкурентних переваг країн є ціни товарів, менші за рівноважні ціни, а також умови країн, які забезпечують взаємний попит і пропозицію. Зрівняння сукупного попиту та сукупної пропозиції може здійснюватися або через зміну цін, при незмінних кількостях, або через зміну кількостей при незмінних цінах, або через зміну кількостей і цін одночасно.

Напрями (підходи) щодо визначення поняття «ефективність»

Автор/джерело	Визначення
«Ефективність» як показник, що характеризує ефективність використання виробничих ресурсів на підприємствах	
Бізнес-словник	Показник випуску товарів і послуг у розрахунку: на одиницю витрат; або на одиницю витраченого капіталу; або на одиницю сукупних витрат усіх виробничих ресурсів
Б. А. Райзберг	Відносний ефект, результативність процесу, операції, проекту, що визначаються як відношення ефекту, результату до витрат, що обумовили й забезпечили його отримання
Енциклопедичний фонд Росії	Оцінна характеристика результату якогось процесу, наприклад функціонування, використання, управління, розвитку та ін., що відображає ступінь досягнення поставленої мети або завдання
Вікіпедія	Продуктивність використання ресурсів у досягненні будь-якої мети
«Ефективність» як співвідношення «результат – витрати»	
Вікіпедія	Це корисність результату і витрат факторів виробничого процесу
Б. А. Райзберг	Це результат економічної діяльності, економічних програм і заходів, що характеризується відношенням отриманого економічного ефекту до витрат факторів, ресурсів, який зумовив отримання цього результату, досягнення найбільшого обсягу виробництва із застосуванням ресурсів певної вартості
Сучасна енциклопедія	Це результативність виробництва, співвідношення між результатами господарської діяльності й витратами праці

Джерело: складено за [13].

4. Інституціональна та неінституціональна школи: Т. Веблен, К. Вітфогель, У. Гамільтон, Д. Гелбрейт, Д. Коммонс, Р.-Г. Коуз, У. Мітчелл, Д. Норт, Д. Уоллес [14; 22; 23]. Вони розглядали ефективність з точки зору трансакційних витрат. Але слід зазначити, що в рамках інституціональної та неінституціональної економіки особлива увага приділялася проблемам впливу ринкових інститутів на ефективність функціонування соціально-економічних систем різного рівня, у тому числі регіональних.

5. Школа конкурентних переваг: Б. Баласс, Р. Вернон, К. Ерроу, П. Кругман, С. Ліндер, Б. Мінхас, М. Познер, М. Портер, Р. Соллоу, Я. Тінберген, Д. Хікс, Е. Хелпман [24; 25]. Представники розглядали ефективність з точки зору конкурентних переваг на державному та підприємницькому рівнях.

Узагальнюючи еволюцію формування та розвитку ефективності, автор зазначає, що представники всіх шкіл зробили значний внесок у розвиток сучасної економічної та організаційної науки, що дозволяє визначити ефективність та розуміти її зміст залежно від досліджуваного об'єкта – підприємство цілком, структурний підрозділ, філіал, виробничий процес тощо [13].

На підставі аналізу праць згаданих вчених Кузнецовою О. В. запропоновано тезу, яка полягає в тому, що ефективність – оцінна категорія, і вона завжди пов'язана з відношенням цінності результату до цінності витрат. Ефективність можна сприймати як суб'єктивну, особистісну оцінку об'єкта, яка має кінцевий результат [13].

Викладене вище дозволило виділити такі основні та загальні теорії ефективності, як: *економічна* – співвідношення корисного результату і витрат факторів виробничого процесу; *динамічна* – використання наявних ресурсів через певний проміжок часу; *статистична* – ефективність функціонування виробничих систем під

впливом часового фактора; *адаптивна* – креативність здійснення підприємницької діяльності з урахуванням сучасного становища; *синергетична* – результат взаємодії двох або більше елементів у загальній системі, яка характеризується тим, що їхня дія суттєво перевершує ефект кожного окремого елемента у вигляді їх простої суми [26].

У результаті дослідження існуючих підходів до визначення поняття «ефективність» маємо зазначити, що на сьогоднішній день найбільш всеохоплюючим і таким, що розкриває різноплановість та всебічність досліджуваного поняття, можна вважати підхід, що базується на основних і загальних теоріях ефективності. У зв'язку з цим пропонуємо розглядати трактування поняття «ефективність» відповідно до економічної, динамічної, статистичної, адаптивної та синергетичної теорій ефективності. Визначення поняття «ефективність», що відповідають наведеним теоріям, представлено в *табл. 3 – табл. 7*.

Дослідження показали, що значна кількість авторів дотримується підходу до визначення поняття «ефективність» згідно з економічною теорією, що вважається достатньо обґрунтованим, оскільки для суб'єктів господарювання першочергове значення дійсно має співвідношення корисного результату та витрат наявних факторів (ресурсів) для його досягнення.

Для практичного використання поняття «ефективність» необхідно розглядати в різних аспектах, що допомагає усвідомити складність проблеми і вказує на різноманітність підходів до трактування ефективності.

Результати аналізу запропонованих на сьогодні класифікацій продемонстрували наявність різноманітних підходів до виокремлення видів ефективності. Так, Пилипенком С. М. пропонується при оцінюванні

Визначення поняття «ефективність» згідно з економічною теорією

Автор(-и)/джерело	Визначення
Д. Рікардо [27]	Ефективність – економічна категорія, яка визначає співвідношення результату до визначеного виду витрат
В. Андрійчук [28]	Ефективність – це результативність певної дії, процесу, що вимірюється співвідношенням між отриманим результатом і витратами (ресурсами), що його спричинили
С. Мочерний [26]	Ефективність – здатність приносити ефект, результативність процесу, проекту тощо, які визначаються як відношення ефекту, результату до витрат, що забезпечили цей результат
Б. Жнякін та В. Краснова [29]	Ефективність — це співвідношення результату (ефекту) з витратами, що викликали цей ефект
П. Орлов [30]	Співвідношення результату або ефекту будь-якої діяльності і витрат, пов'язаних з її виконанням. Причому це може бути як співвідношення результату і витрат, так і співвідношення результатів діяльності
А. Шеремет, Р. Сайфулін [30]	Складна категорія, що характеризується результативністю роботи підприємства та рентабельністю його капіталу, ресурсів або продукції
К. Макконелл, С. Брю [4]	Ефективність характеризує зв'язок між кількістю одиниць обмежених ресурсів, які використовуються в процесі виробництва, та отриманою в результаті кількістю певного потрібного продукту
М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоурі [6]	Ефективність у цілому характеризується співвідношенням між обсягом виробництва продукції та необхідними для її виготовлення ресурсами, тобто визначається як внутрішній параметр функціонування підприємства, віддзеркалюючи ефективність використання ресурсів
Т. Хачатуров [31]	Відношення економічного або соціального ефекту до потрібних для його досягнення витрат
Сучасний міжнародний стандарт управління ISO:9000:2000 [7]	Співвідношення між досягнутим результатом і використаними ресурсами

Таблиця 4

Визначення поняття «ефективність» згідно з динамічною теорією

Автор(-и)/джерело	Визначення
В. Андрійчук [28]	Ефективність – це результативність певної дії, процесу, що вимірюється співвідношенням між отриманим результатом і витратами (ресурсами), що його спричинили
І. Павленко [32]	Ефективність – комплексна оцінка кінцевих результатів використання трудових, матеріальних, інформаційних та фінансових ресурсів підприємства у виробництві товарів та наданні послуг за певний термін
О. Устенко [30]	Являє собою комплексне вираження кінцевих результатів використання засобів виробництва та робочої сили за певний період часу

Таблиця 5

Визначення поняття «ефективність» згідно зі статистичною теорією

Автор(-и)/джерело	Визначення
Б. Райзберг, Л. Лозовский, О. Стародубцева [33]	Ефективність – відносний ефект, результативність процесу, операції, проекту, визначувані як відношення ефекту, результату до витрат, витрат, що зумовили, забезпечили його отримання
Ю. Сурмін [34]	Показник успішності функціонування системи для досягнення встановлених цілей

Таблиця 6

Визначення поняття «ефективність» згідно з адаптивною теорією

Автор(-и)/джерело	Визначення
1	2
Г. Емерсон [27]	Ефективність – основна мета управління, яка визначає зв'язок з функціональністю підприємства
Т. Котарбинський [27]	Ефективність – це результативність, яку визначає загальна теорія ефективної організації діяльності
А. Асаул, М. Войнарченко, С. Князев, Т. Раєва [30]	Одна з характеристик оцінки рівня ділової активності, що представляє собою якісний результат певної діяльності, впливає на результативність діяльності суб'єкта господарювання щодо використання всіх видів ресурсів і представляє собою співвідношення конкретного результату і витрат, що забезпечили його отримання

1	2
Ю. Сурмін [34]	Показник успішності функціонування системи для досягнення встановлених цілей
П. Друкер [10]	Є наслідком певних процесів, виконання функцій, завдань, досягнення цілей, а ефективність – наслідком правильності таких дій, причому як перше поняття, так і друге є однаково важливими
А. Виварець, Л. Дістергефт [11]	У найбільш загальному сенсі ефективність будь-якого процесу, будь-якого виду діяльності характеризує ступінь досягнення поставленої мети

Таблиця 7

Визначення поняття «ефективність» згідно із синергетичною теорією

Автор(-и)/джерело	Визначення
В. Петті, Ф. Кене [35]	Ефективність – результативність управління стосовно дій суб'єкта управління – уряду держави
Я. Зеленецький [8]	Ефективною вважається діяльність результативна, продуктивна або плідна (що досягає поставленої мети), правильна, точна, адекватна (що максимально наближається до заданої зразком норми), чиста (що максимально уникає непередбачених наслідків і непотрібних додаткових включень), надійна (оскільки прийоми діяльності тим більш надійні, чим більше об'єктивна можливість досягнення цими прийомами наміченого результату) і послідовна. При цьому ефективність, вигідність і економічність є основними критеріями ефективної діяльності
Дж. Долан [2]	Вибір вірних цілей, на яких фокусується вся енергія підприємства
Ю. Сурмін [34]	Показник успішності функціонування системи для досягнення встановлених цілей

результатів діяльності розрізняти економічну, організаційну та соціальну ефективність [36]:

- ✦ *економічна ефективність* відображає: ступінь використання матеріальних, фінансових, трудових, природних та інших ресурсів; виробництво продукції відповідної вартості при найменших витратах; досягнення найбільшого обсягу виробництва з використанням ресурсів відповідної вартості; міру витрат на досягнення поставлених цілей;
- ✦ *організаційна ефективність* характеризує: якість побудови організації; якість системи її управління; реакцію на організаційні зміни; процес прийняття управлінських рішень;
- ✦ *соціальна ефективність* відображає: відповідність витрат і соціальних результатів діяльності підприємства цілям і соціальним інтересам суспільства; формування корпоративного духу та відповідного психологічного клімату в колективі; атмосферу захищеності та причетності до цілей організації; результат впливу економічних заходів на формування способу життя людини.

Усі види ефективності пов'язані між собою та взаємообумовлені: підвищення економічної ефективності сприяє зростанню інших видів ефективності; соціальна ефективність поєднує властивості економічної та організаційної ефективності та спрямована на повне задоволення потреб працюючих.

І. Маркіна виділяє три основні види ефективності [37]: потрібнісну (співвідношення цілей і потреб, ідеалів, норм); результативну (співвідношення досягнутого результату і намічених цілей); затратну (співвідношення затрат і досягнутих результатів). На її думку, ці види ефективності утворюють такий ланцюжок: потрібнісна ефективність визначає зміст результативної, а результативна – затратної [37].

У контексті дослідження ефективності відносно виробничого потенціалу, в роботі [38] проведено узагальнення ефективності за такими існуючими класифікаційними ознаками:

- ✦ *за можливостями розрахунку* (потенційна, тобто можлива, завчасно визначена за очікуваними попередніми результатами господарювання, та реальна ефективність – визначена за існуючими результатами господарювання);
- ✦ *за часом отримання результату* (тактична – з отриманням результату в короткостроковому періоді, стратегічна – з отриманням результату в довгостроковому періоді);
- ✦ *за сутністю* (економічна та соціальна, якщо під економічною розуміють всі результати діяльності, включаючи екологічні, організаційні, технічні, технологічні, у протилежному випадку – всі наведені види ефективності можуть визначатися як самостійні);
- ✦ *за повнотою об'єкта оцінки* (повна, тобто всього об'єкта, та локальна – його частини);
- ✦ *за цільовим призначенням* (планова, фактична, нормативна або проектна);
- ✦ *за методом розрахунку* (абсолютна, відносна);
- ✦ *за об'єктом оцінки* (виробничо-господарської діяльності підприємства, господарської функції, елементів господарських процесів, господарських рішень);
- ✦ *за спрямованістю результатів* (внутрішня, зовнішня та комплексна ефективність, які характеризуватимуть результати використання виробничого потенціалу (або іншого об'єкта, наприклад підприємства в цілому, його підрозділів) у внутрішньому середовищі, зовнішньому і та в цілому, тобто у двох середовищах одночасно).

Тадика І. Б. [39] вважає, що складна взаємодія між ресурсами та результатом вимагає чіткого розмежування статичної та динамічної ефективності. Статична економічна ефективність і способи її оцінки є основними при управлінні поточними процесами діяльності підприємства на відносно короткому проміжку часу, тобто при вирішенні оперативних і тактичних завдань. Водночас стратегічне управління неможливе без оцінки динамічної ефективності, коли підприємство повинне сприймати додаткові витрати в даному періоді як необхідну умову забезпечення стабільної та високої ефективності в середньостроковій і довгостроковій перспективах.

Оцінка динамічної ефективності – це основний спосіб підтримання високої конкурентоспроможності підприємства впродовж максимально тривалого періоду часу.

Залежно від часового аспекту, зауважує І. Б. Тадика [39], необхідно розрізняти фактичну і прогнозну (пла-

нову) ефективність. Фактична ефективність відображає реальне співвідношення результатів і витрат; визначається для оцінки реального економічного результату цілі діяльності підприємства. Вона виступає засобом зворотного зв'язку. Прогнозна (планова) ефективність – це перспективна (очікувана) ефективність з урахуванням впливу на виробничий процес усіх зовнішніх і внутрішніх факторів, що залежить від реалізації всіх запланованих заходів (вона може бути визначена ще до початку реалізації заходів).

Говорушко Т. А. і Климаш Н. І вважають за доцільне класифікувати результативність ще й за ознакою вірогідності зміни вартості підприємства, оскільки саме вартість характеризує результат прийняття ефективних рішень менеджерами [40]. Науковці запропонували систематизовану класифікацію видів ефективності, що подана в *табл. 8*.

Особливого значення набуває необхідність розглядати ефективність діяльності підприємств залежно

Таблиця 8

Класифікація видів ефективності [40]

Ознака ефективності	Вид ефективності (результативності)
1. За рівнем об'єкта господарювання	Ефективність економіки Ефективність галузі Ефективність підприємства Ефективність структурного підрозділу підприємства Ефективність виробництва окремих видів продукції
2. За видами господарської діяльності	Ефективність виробничої діяльності Ефективність торговельної діяльності Ефективність банківської діяльності Ефективність страхової діяльності
3. За типом процесу	Ефективність виробничих процесів Ефективність управління Ефективність інвестиційної діяльності Ефективність інноваційної діяльності Ефективність фінансової діяльності
4. За метою визначення	Абсолютна ефективність Порівняльна ефективність
5. За видом діяльності підприємства	Ефективність операційної діяльності Ефективність інвестиційної діяльності Ефективність фінансової діяльності
6. За ступенем охоплення ресурсів	Результативність використання окремих видів ресурсів Результативність використання сукупних ресурсів
7. За стадією руху авансованої в ресурси вартості	Ефективність використання застосовуваних ресурсів Ефективність використання виробничо-спожитих ресурсів
8. За вкладом у формування загального економічного ефекту	Ефективність масштабу Ефективність розміщення ресурсів Ефективність структури виробництва
9. За умовами оцінки	Ефективність реальна Ефективність умовна
10. За наслідками отриманих результатів	Економічна Соціальна Соціально-економічна
11. За рівнем оцінювання	Ефективність рівня суспільства Ефективність рівня суб'єкта господарювання
12. За вірогідністю зміни вартості підприємства	Результативність виражена зростанням вартості Результативність виражена зменшенням вартості

від цілей зацікавлених сторін, тобто фізичних та юридичних осіб, які зацікавлені в діяльності підприємства або впливають на неї, та їх очікувань [40; 41]. Відповідно до стандарту якості зацікавленими сторонами є: споживачі, власники, акціонери, персонал підприємства, постачальники, партнери, суспільство та ін. Кожна сторона має різні потреби, інтереси та очікування. Так, власники підприємства зацікавлені в отриманні прибутку та в стабільному функціонуванні підприємства, інвестори потребують низького рівня ризиків, працівники бажають високого рівня заробітної плати та впевненості в майбутньому. Виходячи з цього для кожної групи використовують різні показники оцінки ефективності.

Для інвесторів ефективність оцінюється показниками ефективності використання капітальних вкладень: капіталомісткістю, рентабельністю капітальних вкладень, терміном окупності, відношенням приросту чистої продукції до капітальних вкладень; для власників використовують узагальнюючі показники ефективності виробництва: темпи зростання виробництва, виробництво чистої продукції, відносна економія основних виробничих фондів та обігових коштів, продуктивність праці, загальна рентабельність виробництва; для персоналу підприємства слід використовувати показники підвищення ефективності використання трудових ресурсів: темпи зростання продуктивності праці, економія чисельності працівників, трудомісткість продукції, зарплатомісткість продукції; для керівників застосовують показники ефективності використання основних фондів та обігових коштів: фондіввіддача, фондомісткість, рентабельність основних фондів, обіговість оборотних коштів, абсолютне вивільнення обігових коштів, коефіцієнт покриття, коефіцієнт швидкої ліквідності тощо. Розрахунок цих показників дає змогу виявити резерви підвищення результативності використання основних засобів, оптимізації структури оборотних активів та прискорення їх оборотності і в результаті сприяє визначенню напрямів підвищення ефективності діяльності підприємства [36].

ВИСНОВКИ

Таким чином, наведені підходи до виділення та ідентифікації видів ефективності засвідчили, що ефективність є складним і багатоаспектним економічним поняттям. Узагальнення підходів до ефективності функціонування підприємства дозволило характеризувати її з різних сторін за різними ознаками. При цьому кожний з видів ефективності представляє окрему характеристику ефективності функціонування підприємства. Тому варто звертати увагу на всі види ефективності, оскільки в комплексі це є підґрунтям підвищення загальної ефективності підприємства.

Перспективами подальших досліджень у даному напрямі є розробка організаційно-економічного механізму маркетингового забезпечення ефективності діяльності підприємства, методичного підходу до оцінки ефективності функціонування підприємства та його маркетингової підсистеми. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Словарь финансовых терминов. URL: dic.academic.ru
2. **Долан Дж., Доминенко Б. И.** Экономикс: англо-русский словарь-справочник. М.: Лазурь, 2004. 544 с.
3. **Шляга О. В.** Ефективність господарської діяльності: сутність та підходи. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2016. Вип. 1. С. 43–48.
4. **Макконелл К. Р., Брю С. Л.** Экономикс: принципы, проблемы, политика/пер. с англ. М.: ИНФРА-М, 1999. 974 с.
5. **Якимчук Т. В.** Соціально-економічна ефективність підприємства та її значення в сучасних умовах. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Сер.: Економічні науки*. 2011. № 2. С. 184–189.
6. **Мескон М. Х., Альберт М., Хедоури Ф.** Основы менеджмента/пер. с англ. М.: Изд-во «Дело», 1998. 704 с.
7. Does ISO 9000 certification pay? *ISO Managements System*. 2002. Juli – August. P. 3140.
8. **Грицанов А. А.** Новейший философский словарь. Мн.: Изд. В. М. Скакун, 1998. 896 с.
9. **Хан Д.** Планирование и контроль: концепция контроллинга/пер. с нем. М.: Финансы и статистика, 2004. 800 с.
10. **Друкер П.** Эффективное управление/пер. с англ. М. Котельниковой. М.: Изд-во «Астрель», 2004. 284 с.
11. **Выварец А. Д., Дистергрефт Л. В.** Эффективность производства: теория, методология и методика оценки // Экономическая эффективность: теория, методология, практика: сб. научн. статей. Екатеринбург: Изд-во «УГТУ», 2000. 323 с.
12. **Морщенок Т. С., Біляк О. М.** Огляд підходів до визначення економічної сутності поняття «ефективність». *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2016. Вип. 1. С. 7–13.
13. **Кузнєцова О. В.** Щодо сутності економічної ефективності. *Розвиток методів управління і господарювання на транспорті*. 2014. № 4. С. 178–189.
14. Курс экономической теории: учебник/М. И. Плотницкий, Э. И. Лобкович, М. Г. Муталимов и др. Мн.: Мисанта, 2003. 496 с.
15. **Смит А.** Исследование о природе и причинах богатства народов/пер. с англ. М., 2007. 1056 с.
16. **Самуэльсон П.** Еще раз о международном выравнивании цен факторов производства // Вехи экономической мысли: Т. 6. Международная экономика/под общ. ред. А. П. Киреева. М.: ТЕИС, 2006. 211 с.
17. **Хекшер Э.** Влияние внешней торговли на распределение дохода // Вехи экономической мысли: Т. 6. Международная экономика/под общ. ред. А. П. Киреева. М.: ТЕИС, 2006. С. 157.
18. **Torrens, R.** An Essay on the External Corn Trade. Clifton: A. M. Kelley, 1972. P. 264–265.
19. **Лавров Е. И., Капогузов Е. А.** Экономический рост: теории и проблемы: учебное пособие. Омск: Изд-во ОмГУ, 2006. 214 с.
20. **Милль Дж. Ст.** Основание политической экономии. Киев: Типография И. И. Чоколова, 1896. 457 с.
21. История экономических учений: учеб. пособ./под ред. В. Автономова, О. Ананьина, Н. Макашевой. М.: ИНФРА-М, 2001. 784 с.
22. Введение в институциональный анализ/под ред. В. Л. Тамбовцева. М.: МГУ, ТЕИС, 1996. 171 с.
23. **Веблен Т.** Теория праздного класса/пер. с англ., вступ. ст. и примеч. С. Г. Сорокиной; общ. ред. В. В. Мотылева. 4–е изд. М.: Либроком, 2011. 365 с.
24. **Сухарев О. С.** Теория эффективности экономики. М.: Финансы и статистика, 2009. 368 с.
25. **Linder, S. B.** An essay on trade and transformation. Stockholm: Almqvist & Wiksell; New York: J. Wiley, 1961. 167 p.

26. Мочерний С. В. Економічна теорія: навч. посіб. 4-те вид., стереотип. Київ: ВЦ «Академія», 2009. 640 с.

27. Куценко А. В. Організаційно-економічний механізм управління ефективністю діяльності підприємств споживчої кооперації України: монографія. Полтава: РВВ ПУСКУ, 2008. 205 с.

28. Андрійчук В. Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз. Київ: КНЕУ, 2005. 292 с.

29. Череп А. В., Стрілець Є. М. Ефективність як економічна категорія. *Ефективна економіка*. 2013. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1727>

30. Рзаєва Т. Г., Демчук Ю. А. Аналіз результативності діяльності підприємства: кількісні та якісні аспекти. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2015. № 2. Том 1. С. 52–57.

31. Хачатуров Т. С. Эффективность капитальных вложений. М.: Экономика, 1979. 336 с.

32. Рябкова О. В. Сущность результативности и эффективности деятельности предприятия. *Вісник Хмельницького національного університету. Сер.: Економічні науки*. 2013. Том 3. № 3. С. 43–46.

33. Райзберг Б. А., Лозовский Л. М., Стародубцева Е. Б. Современный экономический словарь. М.: ИНФРА-М, 1996. 496 с.

34. Сурмин Ю. П. Теория систем и системный анализ. Киев: МАУП, 2003. 368 с.

35. Проблема эффективности в современной науке/под ред. А. Д. Урсула. Кишинев, 1985. 256 с.

36. Пилипенко С. М. Теоретичні засади оцінки ефективності діяльності підприємства. Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. № 10. С. 452–456.

37. Маркіна І. А. Методологічні питання ефективності управління. *Фінанси України*. 2000. № 6. С. 24–32.

38. Побережна Н. М. Ефективність використання виробничого потенціалу: теоретичний та практичний аспекти. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2012. № 3. С. 212–220.

39. Тадька И. Б. Управление эффективностью производства. Системно-синергетический подход/под науч. ред. Б. В. Буркинського. Одесса: Ин-т пробл. рынка и экон.-экол. иссл., 2007. 328 с.

40. Говорущо Т. А., Климаш Н. І. Управління ефективністю діяльності підприємств на основі вартісно-орієнтованого підходу: монографія. Київ: Логос, 2013. 204 с.

41. Касич А. О., Хімич І. Г. Методичні підходи до оцінки ефективності діяльності підприємства. *Бізнес Інформ*. 2012. № 12. С. 176–179.

Науковий керівник – Ястремська О. М., доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри економіки, управління підприємствами та логістики Харківського національного університету ім. С. Кузнеця

REFERENCES

Andriichuk, V. H. *Efektivnist diialnosti ahrarnykh pidpriemstv: teoriia, metodyka, analiz* [Efficiency of activity of agrarian enterprises: theory, methodology, analysis]. Kyiv: KNEU, 2005.

Cherap, A. V., and Strilets, Ie. M. "Efektivnist yak ekonomichna katehoriia" [Efficiency as an economic category]. *Efektivna ekonomika*. 2013. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1727>

Does ISO 9000 certification pay? ISO Managements System. 2002. Juli – August. P. 3140.

Dolan, Dzh., and Dominenko, B. I. *Ekonomiks: anglo-russkiy slovar-spravochnik* [Economics: English-Russian dictionary-reference]. Moscow: Lazur, 2004.

Druker, P. *Effektivnoye upravleniye* [Effective management]. Moscow: Astrel, 2004.

Gritsanov, A. A. *Noveyshiy filosofskiy slovar* [The newest philosophical dictionary]. Minsk: Izd-vo V. M. Skakun, 1998.

Hovorushko, T. A., and Klymash, N. I. *Upravlinnia efektyvnosti diialnosti pidpriemstv na osnovi vartisno-orientovanoho pidkhodu* [Managing the performance of enterprises based on a value-based approach]. Kyiv: Lohos, 2013.

Istoriya ekonomicheskikh ucheniy [History of Economic Thought]. Moscow: INFRA-M, 2001.

Khan, D. *Planirovaniye i kontrol: kontseptsiya kontrollinga* [Planning and control: the concept of controlling]. Moscow: Finansy i statistika, 2004.

Kuznietsova, O. V. "Shchodo sutnosti ekonomichnoi efektyvnosti" [As to the essence of economic efficiency]. *Rozvytok metodiv upravlinnia i hospodariuvannia na transporti*, no. 4 (2014): 178-189.

Kheksher, E. "Vliyaniye vneshney torgovli na raspredeleniye dokhoda" [The impact of foreign trade on income distribution]. In *Vekhi ekonomicheskoy mysl: vol. 6. Mezhdunarodnaya ekonomika*. Moscow: TEIS, 2006.

Kutsenko, A. V. *Orhanizatsiino-ekonomichniy mekhanizm upravlinnia efektyvnosti diialnosti pidpriemstv spozhyvchoi kooperatsii Ukrainy* [Organizational and Economic Mechanism for Managing the Efficiency of Ukrainian Consumer Cooperatives]. Poltava: RVV PUSKU, 2008.

Khachaturov, T. S. *Effektivnost kapitalnykh vlozheniy* [Efficiency of capital investments]. Moscow: Ekonomika, 1979.

Kasych, A. O., and Khimych, I. H. "Metodychni pidkhody do otsinky efektyvnosti diialnosti pidpriemstva" [Methodical approaches to assessing the effectiveness of an enterprise]. *Biznes Inform*, no. 12 (2012): 176-179.

Lavrov, Ye. I., and Kapoguzov, Ye. A. *Ekonomicheskyy rost: teorii i problemy* [Economic Growth: Theories and Problems]. Omsk: Izd-vo OmGU, 2006.

Linder, S. B. *An essay on trade and transformation*. Stockholm: Almqvist & Wiksell; New York: J. Wiley, 1961.

Makkonell, K. R., and Briu, S. L. *Ekonomiks: printsipy, problemy, politika* [Economics: principles, problems, politics]. Moscow: INFRA-M, 1999.

Markina, I. A. "Metodolohichni pytannia efektyvnosti upravlinnia" [Methodological issues of management effectiveness]. *Finsny Ukrainy*, no. 6 (2000): 24-32.

Meskon, M. Kh., Albert, M., and Khedouri, F. *Osnovy menedzhmenta* [Fundamentals of management]. Moscow: Delo, 1998.

Mill, Dzh. St. *Osnovaniye politicheskoy ekonomii* [The basis of political economy]. Kyiv: Tipografiya I. I. Chokolova, 1896.

Mochernyi, S. V. *Ekonomichna teoriia* [Economic theory]. Kyiv: Akademiia, 2009.

Morshchenok, T. S., and Biliak, O. M. "Ohliad pidkhodiv do vyznachennia ekonomichnoi sutnosti poniattia «efektivnist»" [An overview of approaches to the definition of the economic essence of the concept of "efficiency"]. *Ekonomichniy visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii*, no. 1 (2016): 7-13.

Plotnitskiy, M. I. et al. *Kurs ekonomicheskoy teorii* [Course of economic theory]. Minsk: Misanta, 2003.

Poberezhna, N. M. "Efektivnist vykorystannia vyrobnychoho potentsialu: teoretychni ta praktychni aspekty" [Efficiency of use of production potential: theoretical and practical aspects]. *Marketing i menedzhment innovatsii*, no. 3 (2012): 212-220.

Problema effektivnosti v sovremennoy nauke [The problem of efficiency in modern science]. Kishinev, 1985.

Pylypenko, S. M. "Teoretychni zasady otsinky efektyvnosti diialnosti pidpriemstva" [Theoretical principles of the estimation of efficiency of activity of the enterprise]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, no. 10 (2016): 452-456.

Rayzberg, B. A., Lozovskiy, L. M., and Starodubtseva, Ye. B. *Sovremennyy ekonomicheskyy slovar* [Modern economic dictionary]. Moscow: INFRA-M, 1996.

- Rzaieva, T. H., and Demchuk, Yu. A. "Analiz rezultatyvnosti diialnosti pidpriemstva: kilkisni ta yakisni aspekty" [Analysis of the company's performance: quantitative and qualitative aspects]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*. Vol. 1, no. 2 (2015): 52-57.
- Ryabkova, O. V. "Sushchnost rezultativnosti i effektivnosti deyatelnosti predpriyatiya" [The essence of efficiency and effectiveness of the enterprise]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*. Ser.: Ekonomichni nauky vol. 3, no. 3 (2013): 43-46.
- Samuelson, P. "Eshche raz o mezhdunarodnom vyravnivanii tsen faktorov proizvodstva" [Once again about the international leveling of prices of factors of production]. In *Vekhi ekonomicheskoy mysli: vol. 6. Mezhdunarodnaya ekonomika*. Moscow: TEIS, 2006.
- Shliha, O. V. "Efektyvnist hospodarskoi diialnosti: sutnist ta pidkhody" [Efficiency of economic activity: essence and approaches]. *Ekonomichni visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii*, no. 1 (2016): 43-48.
- Smit, A. *Issledovaniye o prirode i prichinakh bogatstva narodov* [A study on the nature and causes of the wealth of peoples]. Moscow, 2007.
- "Slovar finansovykh terminov" [Dictionary of financial terms]. dic.academic.ru.
- Sukharev, O. S. *Teoriya effektivnosti ekonomiki* [The theory of the effectiveness of the economy]. Moscow: Finansy i statistika, 2009.
- Surmin, Yu. P. *Teoriya sistem i sistemnyy analiz* [Theory of systems and systems analysis]. Kyiv: MAUP, 2003.
- Tadyka, I. B. *Upravleniye effektivnostyu proizvodstva. Sistemno-sinergeticheskiy podkhod* [Management of production efficiency. System-synergetic approach]. Odessa: In-t probl. rynku i ekonom. issled., 2007.
- Torrens, R. *An Essay on the External Corn Trade*. Clifton: A. M. Kelley, 1972.
- Vyvarets, A. D., and Distergeft, L. V. "Effektivnost proizvodstva: teoriya, metodologiya i metodika otsenki" [Efficiency of production: theory, methodology and methodology of evaluation]. In *Ekonomicheskaya effektivnost: teoriya, metodologiya, praktika*. Ekaterinburg: Izd-vo «UGTU», 2000.
- Veblen, T. *Teoriya prazdnogo klassa* [The theory of an idle class]. Moscow: Librokom, 2011.
- Vvedeniye v institutsionalnyy analiz* [Introduction to institutional analysis]. Moscow: MGU; TEIS, 1996.
- Yakymchuk, T. V. "Sotsialno-ekonomichna efektyvnist pidpriemstva ta yii znachennia v suchasnykh umovakh" [Socio-economic efficiency of the enterprise and its importance in modern conditions]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu*. Ser.: Ekonomichni nauky, no. 2 (2011): 184-189.